

Durf te denken: professionele ruimte voor leraren door het werken aan kansengelijkheid vanuit een curriculumperspectief

Jasmijn Vosbergen

December 2023

Lectoraat Kansrijke Schoolloopbanen in een Diverse Stad, Hogeschool van Amsterdam

Samenvatting

Het ervaren van professionele ruimte door leraren is belangrijk voor het behoud van motivatie voor het beroep. In schooljaar 2021-2022 hebben 5 scholen meegedaan aan leergang Kansrijk Curriculum. Vanuit een curriculumperspectief werd aan een opdracht gewerkt die moest bijdragen aan meer kansengelijkheid op school. Deelnemers zijn bevraagd om te onderzoeken hoe de leergang bijdraagt aan de ontwikkeling van professionele ruimte van docenten. De professionele ruimte van leraren is door de leergang op verschillende manieren groter geworden.

Kansengelijkheid

Kansengelijkheid in het onderwijs is een breed gedragen thema en tegelijkertijd een begrip dat op vele verschillende manieren benaderd kan worden. Het kan bijvoorbeeld gaan het al dan niet krijgen van bijles en de verschillen die daardoor ontstaan in de klas (Elffers, 2017) of om stereotype representaties in schoolboeken die impact hebben op de keuzes die leerlingen maken in hun schoolloopbaan (Mesman et al., 2019; Onderwijsraad, 2020). Het vroeg-selecterende onderwijsstelsel en onder advisering maken dat laatbloeiers en kinderen uit een laag sociaal-economisch milieu een grotere kans hebben niet het onderwijs te volgen dat bij hen past (Onderwijsraad, 2019). Maar ook het lerarentekort heeft een negatieve invloed op gelijke kansen van leerlingen in het onderwijs. Er zijn scholen in steden en grotere regio's in Nederland waar het tekort meer voelbaar is dan elders in het land. Verschillen in onderwijskwaliteit worden hierdoor groter. De uitdaging van het lesgeven in een superdiverse omgeving leidt er bijvoorbeeld toe dat startende docenten liever voor een minder complexe school kiezen (Gaikhorst et al., 2019; Dijkslag, 2019).

Professionele ruimte

Het is dan ook belangrijk leraren beter toe te rusten om kansenongelijkheid in het onderwijs te voorkomen en te bestrijden. Bovendien kan professionalisering van leraren bijdragen aan het behoud van leraren (Vrieling, et al., 2022; Onderwijsraad, 2019). Zeggenschap over de eigen professionele ontwikkeling is een belangrijk aspect van de professionele ruimte die docenten hebben. Dagelijks maken docenten immers inschattingen en keuzes op basis van de eigen professionele houding, kennis en ideeën over wat goed onderwijs is. Ervaring en reflectie dragen bij aan de professionele ontwikkeling in het vakgebied. Het hebben van professionele ruimte gaat hier dan ook over de mate van zeggenschap over didactische en pedagogische aspecten van het onderwijs (Onderwijsraad, 2016). Professionele ruimte kan negatief worden beïnvloed door bijvoorbeeld een grote werkdruk en hoge verwachtingen van bijvoorbeeld overheid, samenleving, ouders en schoolbestuur. Deze kunnen maken dat

docenten ervaren dat er minder ruimte is naar eigen inzicht te handelen (Onderwijsraad, 2016). Wanneer docenten zich onvoldoende toegerust voelen om de steeds complexere taak die zij hebben te volbrengen, is er sprake van een afname van hun self-efficacy. Dit kan een belangrijke reden zijn om de motivatie voor het beroep van docent te verliezen (Hummel et al., 2019). Andersom, wanneer docenten zich meer toegerust voelen voor het werk dat ze doen, draagt dat bij aan de motivatie voor het beroep. Het aangesproken worden op competenties en zelfstandigheid bij het uitoefenen van het beroep maakt dat betrokkenheid bij de organisatie en de motivatie voor het vak groter kunnen worden (Deci & Ryan, 2000).

Curriculum

Om onderwijs vorm te geven is er 'het plan van leren', ofwel het curriculum. Een leerplan gaat in eerste instantie over kerndoelen: wat wordt er aangeboden op scholen, welke inspanning wordt van docenten en leerlingen gevraagd en wat moeten leerlingen daarmee bereiken? Wat hierover op landelijk niveau (macro niveau) wordt afgesproken heeft invloed op de leerplannen op andere niveaus. Doorgaans worden de volgende niveaus onderscheiden: internationaal (supra), nationaal (macro), school (meso), klas (micro) en leerling (nano) (Thijs & van den Akker, 2009). Het

Figuur 1 Het curriculaire spinnenweb (Van den Akker, 2003)

curriculaire spinnenweb verbeeldt deze niveaus en de verschillende aspecten in een leerplan. (zie fig 1). Een manier om onderwijsvernieuwing gestructureerd plaats te laten vinden is alle aspecten van het curriculaire spinnenweb langs te gaan, een verandering in een van de aspecten heeft immers invloed op de andere aspecten. Tegenover dit formele curriculum bestaat het verborgen curriculum, zoals de schoolcultuur of schoolklimaat die niet gevat is in geschreven regels, maar ongeschreven regels en gebruiken. Diegenen die deze ongeschreven regels kunnen duiden, kunnen beter voldoen aan de verwachtingen binnen school en presteren beter (Smith, 2013). Verwachtingen binnen het verborgen curriculum expliciet maken draagt bij aan het bevorderen van kansengelijkheid.

Leergang Kansrijk Curriculum

Het project Leraar in Amsterdam, een kleurrijk beroep maakt deel uit van de Taskforce Lerarentekort Amsterdam en is gericht op het behouden en gemotiveerd behouden van leraren (Over ons - Leraar in Amsterdam, 2023). Voor veel leraren draagt een loopbaanperspectief en de mogelijkheid zich te kunnen professionaliseren bij aan blijvende motivatie voor het vak. Om die reden heeft Kleurrijk Beroep zich o.a. ingezet voor het creëren van ontwikkelmogelijkheden voor ervaren docenten. Een van die ontwikkelrichtingen is curriculumontwikkeling en dan specifiek ten bate van kansengelijkheid. Dat heeft geresulteerd in het traject Kansrijk Curriculum. Leergang Kansrijk Curriculum is een initiatief waaraan in schooljaar 2021-2022 vijf scholen deelnamen. Deelnemers werkten aan een vraagstuk rondom kansengelijkheid in het onderwijs vanuit een curriculumperspectief. In de bijeenkomsten werd aandacht besteed aan theorie rondom kansengelijkheid en curriculum.

Elke deelnemende school had een ontwikkelopdracht waaraan gewerkt werd gedurende het project. Beknopte beschrijvingen van deze ontwikkelopdrachten staan in tabel 1.

Vraag en aanpak

In dit onderzoek is gekeken naar hoe dit project van invloed is geweest op het gevoel van professionele ruimte van leraren met als hoofdvraag:

Welke professionele ruimte zien deelnemende leraren in de schoolcontext om meer kansengelijkheid voor leerlingen te creëren als zij vanuit een curriculumbril naar kansengelijkheid kijken?

Na het afsluiten van de leergang Kansrijk Curriculum zijn deelnemers benaderd voor een interview. Op elke school is een interview afgenomen. Er is onder andere gevraagd naar de reden van de keuze voor de leergang, ontwikkelopdrachten die overwogen zijn en aspecten van het curriculum die naar voren komen bij het werken aan curriculumontwikkeling en kansengelijkheid. Ook is gevraagd hoe docenten nu kijken naar het curriculum en naar kansen(on)gelijkheid. De interviews zijn opgenomen en getranscribeerd. De analyse is gedaan met MAXQDA, coderingssoftware.

Tabel 1 Deelnemende scholen met beknopte projectbeschrijving

	Schooltype	Project	Gesproken met:
School 1	Montessori	Kansrijk observeren: vanuit objectieve observaties werken aan leerlingontwikkeling.	Afdelingsleider
School 2	Cultuurprofiel­school voor havo en vwo.	Kansrijk doorstromen: aandacht voor een betere aansluiting van onderwijsprogramma's tussen samenwerkende vo-scholen.	Cultuur-coördinator/docent
School 3	vwo	Kansrijk doorstromen: aandacht voor een betere aansluiting van onderwijsprogramma's tussen samenwerkende vo-scholen.	Projectleider doorstroom/docent
School 4	vmbo-basis, kader, gl, tl- en tl/havo (uitsluitend danstraject) niveau	Oriëntatie brede brugklas: welke invloed heeft dit op de aspecten van het curriculum met oog voor kansengelijkheid?	2 Docenten
School 5	Vmbo TL/GL, KB en BB	Nieuwe leerweg: hoe draagt dit bij aan kansrijke en passende uitstroomprofielen voor de leerlingen van de school?	Docent

Resultaten

Een persoonlijke reden voor docenten om deel te nemen aan de leergang was dat kansengelijkheid een belangrijk thema gevonden wordt in combinatie met mogelijkheden om te professionaliseren. Tijdens de uitwerking van de opdracht werden individuele voorkeuren losgelaten en werd meer aangesloten bij de leidende thema's binnen de school waar men werkzaam was, zoals het opzetten van een brede brugklas of doorstroom tussen scholen. Dit is een verschuiving van microniveau (de klas/vakgroep) naar mesoniveau (schoolbreed) of zelfs 'regioniveau'.

“Die verschillende curricula moeten wel op elkaar aansluiten. We zijn gaan kijken naar het curriculum van een bepaald vak op de ene school en op de andere school, wat is het verschil daartussen hoe sluit dat wel of niet op elkaar aan en hoe moet je daar verder naar gaan kijken.”¹

Deelnemers gaven aan dat de onderlinge uitwisseling van ideeën tussen alle deelnemers nieuwe inzichten gaf in kansenongelijkheid en de complexiteit van een curriculum. Ook het gesprek binnen de school met collega's en leerlingen droeg hier aan bij.

“We hebben leerlingen gesproken die zeiden: we vonden het vreselijk, we wisten helemaal niks. Ze moesten bijvoorbeeld toen ze instroomden in de onderbouw het hele vak Spaans inhalen, omdat ze op de vorige school geen Spaans hadden gehad. Daar werden ze niet in begeleid. Ze zeiden dingen waar ik heel erg van schrok.”

Deelnemers gaven aan anders te zijn gaan denken over het concept kansenongelijkheid en het hebben van invloed op kansengelijkheid in het onderwijs. De keynotes van sprekers over kansenongelijkheid in het onderwijs, zoals die van Louise Elffers, droegen daar aan bij. Deelnemers zagen in dat hun invloed zich niet beperkte tot individuele leerlingen (nano) of de eigen klas (micro); de deelnemers gingen beseffen dat zij ook zij invloed konden hebben op het niveau van de school (meso) of zelfs tussen scholen.

“We hebben op een verrassende positieve manier het licht gezien. Vroeger dachten we dat kan je toch niet veranderen en nu dachten we: dat kunnen we onderzoeken. Durf te denken!”

Op macroniveau zien docenten deze invloed niet op dezelfde manier. Reacties variëren op macroniveau van hoopvol door het geven van het goede voorbeeld tot ‘vechten tegen de bierkaai’.

“We hebben nou eenmaal niet overal invloed op en we vechten tegen de maatschappij. Maar door expliciet te maken dat wij [als school] het anders doen dan de maatschappij het doet, kan het ook een kracht zijn.”

Een deelnemer merkte op dat helder was geworden dat schoolcultuur niet te vangen is in een curriculum en verwijst hiermee naar het verborgen curriculum. Tenslotte, er werd genoemd dat een sterke schoolvisie of schoolconcept als basis helpt bij het uitwerken van een ontwikkelopdracht.

Uit de resultaten komen de volgende punten naar voren:

Samenwerken in de regio: Samenwerking met scholen in de regio kan kansengelijkheid vergroten door doorstroom tussen scholen beter af te stemmen aan de hand van de verschillende curricula. Het niveau van de regio ontbreekt voornamelijk in de huidige indeling van supra, macro, meso, micro en nano.

Verschuiving van aandacht voor niveaus: Door de vorm van de leergang, een theoretische basis en samenwerken aan een ontwikkelopdracht voor de school, door in gesprek te zijn met deelnemers van andere scholen en het gesprek aan te gaan binnen de school verschuift de aandacht en speelruimte van deelnemers van micro niveau (klas) en nano niveau (leerling), naar meso (school) en regioniveau (omgeving). Ook hebben deelnemers nieuwe kennis opgedaan van wat een curriculum en wat kansen(on)gelijkheid is.

---

¹ Citaten van deelnemers zijn aangepast tot lopende zinnen. De inhoud en boodschap is niet veranderd.

Werken vanuit een sterke visie of schoolconcept: Deelnemers adviseren om vanuit een sterke schoolvisie en een binnen de school actueel thema te werken aan kansengelijkheid.

Conclusie

Concluderend is de professionele ruimte van docenten door deelname aan de leergang groter geworden op verschillende manieren. Een van de aspecten van professionele ruimte is zeggenschap over de eigen professionalisering. Het onderwerp kansengelijkheid en curriculum sloot aan bij de eigen interesse om te professionaliseren en waarde geven aan het beroep. Daarnaast hebben deelnemers 'letterlijk' hun professionele ruimte vergroot doordat zij niet alleen aan kansengelijkheid en curriculum binnen het klaslokaal of (school)vakgebied dachten, maar juist dat overstegen en op meso of regionaal niveau aan een project werkten. De adviserende en kennisrol die zij aannemen als het gaat over schoolbeleid en ontwikkelopgaven laat zien dat ze eigenaarschap hebben ontwikkeld. Op macroniveau ervaren de deelnemers weinig autonomie, en toch, de genoemde voorbeeldfunctie door een deelnemer laat zien dat zelfs daar waar impact klein lijkt, toch professionele ruimte gevonden wordt.

Bronnen

- Akker, J. van den (2003) in *Het curriculaire spinnenweb: het leerplan*. (z.d.). SLO.
<https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/kunst-cultuur/leerplankader-kunstzinnige-orientatie/handreiking-schoolleiders/curriculaire-spinnenweb/>
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000, January). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Theory*, pp. 54-67.
- Dijkslag, H. (2019). *Do teacher shortages harm students? Teacher labor market tightening, teacher mobility and the quality of education*. *Business Economics*. Retrieved from <http://hdl.handle.net/2105/49378>.
- Elffers, L. (2017). *De bijlesgeneratie. Opkomst van de onderwijscompetitie* (1e editie.). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Gaikhorst, H., Geven, S., & Baan, J. (2019). Diverse leerlingen, diverse competenties, diverse verwachtingen? In H. van de Werfhorst, & H. van Hest, *Gelijke kansen in de stad* (pp. 36-54). Amsterdam : Amsterdam University Press.
- Hummel, L., Hooftman, W., & Schelvis, R. (2019). *Werkdruk in het onderwijs*. Den Haag: TNO.
- Mesman, J., Rozenberg, T. van de , Veen, D. van, Zicha, L., & Groeneveld, M. (2019). *Representatie en stereotypering van mannen en vrouwen in de brugklas*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Onderwijsraad. (2016). *Een ander perspectief op professionele ruimte in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad. (2019). *Doorgesloten differentiatie in het onderwijsstelsel*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad. (2020). *Een verkenning van sekseverschillen in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.

Over ons - Leraar in Amsterdam. (2023, 16 sept). Leraar in Amsterdam.
<https://leraareenkleurrijkberoep.nl/over-ons/>.

Smith, B. (2013). *Mentoring At-Risk Students Through The Hidden Curriculum of Higher Education*. (1^e editie) Plymouth: Lexington Books.

Thijs, A., & Akker, J. van den (2009). *Leerplan in ontwikkeling*. Enschede: SLO.

Vrielink, S., Bendig, J., Wartenbergh, M., Scheeren, J., Berg, D. van den , & Vos, K. de (2022). *Professionalisering van leraren en docenten. Onderzoek naar professionalisering in brede zin en evaluatie van de Lerarenbeurs*. n.b.: CAOP, MOOZ en Centerdata.